

Посилання на статтю

Морозюк Н.С. Індикатори оцінювання продовольчої безпеки / Н.С. Морозюк // Управління проектами та Розвиток виробництва: Зб.наук.пр. - Луганськ: вид-во СНУ ім. В.Дала, 2012. - № 2 (42). - С. 92-97. - Режим доступу: <http://www.pmdp.org.ua/images/Journal/42/12mnsopb.pdf>

УДК 338.824.5

Н.С. Морозюк

ІНДИКАТОРИ ОЦІНЮВАННЯ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ

Розглянуто перспективи використання індикаторів продовольчої безпеки, узгоджених із діючою нормативно-правовою базою, для удосконалення процесу оцінювання продовольчої безпеки країни та її окремих регіонів. Рис. 1, дж. 10.

Ключові слова: продовольча безпека, індикатор, критерій, оцінювання.

Н.С. Морозюк

ИНДИКАТОРЫ ОЦЕНКИ ПРОДОВОЛЬСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ

Рассмотрены перспективы использования индикаторов продовольственной безопасности, согласованных с действующей нормативно-правовой базой, для совершенствования процесса оценки продовольственной безопасности страны и ее отдельных регионов. Рис. 1, дж. 10.

Ключевые слова: продовольственная безопасность, индикатор, критерий, оценка.

N.S. Morozyuk

FOOD SAFETY EVALUATION INDICATORS

The prospects of using indicators of food security consistent with the current legal framework, to improve the evaluation of food security and its individual regions. Figure. 1, j. 10.

Keywords: food security, indicator, criterion assessment.

Постановка проблеми. Глобальна фінансово-економічна криза виявила глибинні вади загальноприйнятих моделей державного регулювання економікою та сприяла усвідомленню необхідності системних змін світового економічного і соціального порядку. На тлі посилення загроз і зростання нестабільності у світі постають нові виклики національній безпеці у сировинній, енергетичній, фінансовій, інформаційній, екологічній та продовольчій сферах. В таких умовах забезпечення продовольчої безпеки є одним з головних завдань державної політики на будь-якому територіальному рівні (держава, регіон, окрема адміністративно-територіальна одиниця).

При розгляді проблематики формування продовольчої безпеки найбільш відкритим залишається питання оцінювання її стану через відповідні індикатори – орієнтири розвитку, що визначають межу негативних процесів, подаючи сигнали учасникам ринку про можливі несприятливі сфери, зниження рівня безпеки.

Використання таких індикаторів сприятиме виявленню загроз продовольчій безпеці та розробити комплекс програмно-цілевих заходів щодо їх подолання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій показав, що питання оцінювання продовольчої безпеки постійно перебувають у центрі уваги науковців. Серед останніх публікацій, які присвячені зазначеним питанням, можна виділити вітчизняних авторів [1-3], які дають характеристики найбільш поширеним у світовій практиці індикаторам продовольчої безпеки. Але в більшості випадків вони досліджують лише ті індикатори, які відповідають їх власним визначенням стану продовольчої безпеки країни та її окремих регіонів.

Не вирішена раніше частина загальної проблеми полягає у тому, що пропозиції вітчизняних і зарубіжних авторів щодо впровадження моніторингу та оцінювання продовольчої безпеки рідко узгоджуються із особливостями діючої нормативно-правової бази, у т.ч. – із існуючими офіційними методиками оцінювання стану продовольчої безпеки.

Метою статті є демонстрація результатів дослідження щодо можливостей використання індикаторів продовольчої безпеки, узгоджених із діючою нормативно-правовою базою, для удосконалення процесу оцінювання продовольчої безпеки країни та її окремих регіонів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Затверджена нещодавно Стратегія національної безпеки «Україна у світі, що змінюється» [4] серед ключових завдань політики національної безпеки у внутрішній сфері визначає такі пріоритетні напрями забезпечення продовольчої безпеки:

врегулювання земельних відносин і раціонального землекористування, формування ринку земель сільськогосподарського призначення, юридичне і технічне оформлення права власності та користування землею, забезпечення гарантій захисту прав власників земельних часток (паїв);

розвиток аграрного ринку, створення умов для розкриття потенціалу аграрного сектору для забезпечення потреб населення України у доступному, якісному і безпечному продовольстві, утвердження її ролі як важливого експортера аграрної продукції;

захист внутрішнього ринку від постачання неякісної та небезпечної продовольчої продукції.

Незважаючи на те, що Стратегія визнає необхідність забезпечення продовольчої безпеки України і акцентує увагу на забезпеченні населення країни безпечним та якісним продовольством, виробленим вітчизняним аграрним сектором, вона залишає осторонь питання економічної доступності продовольства для найбільш вразливих верств населення. Разом з тим, згідно найбільш фундаментального міжнародного акту, що регулює питання забезпечення продовольчої безпеки – Римської декларації «Про всесвітню продовольчу безпеку» (була прийнята під час Всесвітньої зустрічі на вищому рівні з проблем продовольства 13 листопада 1996р. у Римі) [5], саме бідність є головною причиною продовольчої безпеки, а сталий прогрес у справі викоренення бідності є головним фактором поліпшення доступу населення до продовольства на глобальному та регіональному рівнях.

Цей міжнародний документ визначає продовольчу безпеку як стан економіки держави, за якого населенню країни у цілому та кожному громадянину гарантується забезпечення доступу до продуктів харчування, питної води та інших харчових продуктів у якості, асортименті та обсягах, які необхідні та достатні для фізичного і соціального розвитку особистості, забезпечення здоров'я населення. Однак він також не затверджує перелік індикаторів такого стану, не розкриває критерії продовольчої безпеки, тобто, граничні (порогові) рівні кожного індикатора, що є межею, поза якою продовольча ситуація у країні

(регіоні) вважається небезпечною. Ці питання залишаються у рамках дискусійного поля для експертів з питань продовольчої безпеки.

Головним нормативно-правовим актом, що мав визначити правові, економічні, соціальні, екологічні та організаційні засади державної політики у сфері формування продовольчої безпеки, а також перелік основних індикаторів продовольчої безпеки, міг би бути Закон України «Про продовольчу безпеку», що був прийнятий Верховною Радою наприкінці 2011 р. [6], однак не вступив у силу з ініціативи Президента України.

Слід зазначити, що значна кількість зауважень з боку Президента України та фахівців провідних наукових установ щодо формулювання положень даного нормативно-правового акту стосувалася саме індикаторів продовольчої безпеки [7]. Зокрема, Законом було запропоновано визначити такий індикатор, як економічна доступність харчових продуктів однак із запропонованого тексту Закону залишається незрозуміло, що виражає і як розраховується цей показник, не визначено період, за який беруться дані для його розрахунку.

Викликав дискусії і граничний критерій індикатора споживання населенням харчових продуктів, що визначається як сума добутоків одиниці маси окремих видів продуктів, які споживаються людиною протягом доби, та їх енергетичної цінності. Згідно Закону він дорівнював 3000 кілокалорій на добу. Однак добова потреба дорослого населення у білках, жирах, вуглеводах та енергії визначається окремо для різних категорій населення (чоловіки, жінки) з урахуванням груп за інтенсивністю праці. Вона коливається в межах від 2000 до 3500 кілокалорій [8]. Тобто, критерій 3000 кілокалорій на добу не може бути прийнятним, оскільки не враховує випадків, коли потреба у споживанні продуктів є об'єктивно більшою через інтенсивність праці.

Таким чином, головним нормативно-правовим актом, що регламентує офіційне визначення стану продовольчої безпеки України залишається затверджена Постановою Кабінету Міністрів України від 5 грудня 2007 р. №1379 Методика визначення основних індикаторів продовольчої безпеки [9]. Вона передбачає оцінювання рівня продовольчої безпеки за наступними індикаторами: добова енергетична цінність раціону харчування людини, забезпечення раціону людини основними видами продуктів, достатність запасів зерна у державних ресурсах, економічна доступність продуктів харчування, диференціація вартості харчування за соціальними групами, ємність внутрішнього ринку окремих продуктів, а також продовольча незалежність за окремими продуктами.

Прийняття такого нормативно-правового акту на національному рівні сприяло розвитку методичного забезпечення процесу оцінювання продовольчої безпеки та зумовило необхідність підготовки Міністерством економічного розвитку і торгівлі щорічного (починаючи з 2007 р.) звіту про стан продовольчої безпеки України. Аналіз відповідних даних за 2011 р. [10] показує, що середньодобова поживність раціону українця становила 2951 ккал, що на 18 відсотків перевищує граничний критерій (2500 ккал). При цьому, основну частину калорій українці споживали разом із продукцією рослинного походження. Натомість лише 27,3 % середньодобового раціону забезпечується за рахунок споживання продукції тваринного походження, що у 2 рази нижче за встановлене граничне (порогове) значення критерію (55%).

Порівняно із минулим роком спостерігалось зменшення середньодушового споживання населенням молокопродуктів (з 206,4 кг у 2010 році до 204,9 кг у 2011 році), яке відбулося на фоні довготривалого скорочення поголів'я корів у всіх категоріях господарств. Також було відмічено зменшення показника споживання населенням риби та рибопродуктів до 13,4 кг на особу (на 7,6

відсотка менше порівняно з 2010 роком) внаслідок скорочення вилову риби та добування інших водних живих ресурсів у внутрішніх водоймах на 3,4 відсотка та імпорту – на 14,2 відсотка. Разом з тим, споживання хлібопродуктів, картоплі та олії перевищує раціональну норму. Усе це є свідченням незбалансованості харчування населення, яке намагається забезпечити власні енергетичні потреби за рахунок більш економічно доступних продуктів.

Індикатор достатності запасів зерна склав 23 відсотки, при тому, що порогове значення критерію для цього індикатора становить 17 %, а офіційна методика розрахунку індикатора не враховує обсягів зерна, яке знаходиться у державному матеріальному резерві, виходячи з того, що така інформація складає державну таємницю.

Індикатор доступності продуктів харчування у минулому році становив 53,1% при його 60-ти відсотковому граничному критерії. Порівняно із попереднім роком цей показник покращився на 0,3 відсоткових пункти. Водночас у трьох регіонах України, а саме: у Волинській, Рівненській та Одеській областях частка витрат на харчування перевищувала встановлений граничний критерій для цього індикатора (рис. 1).

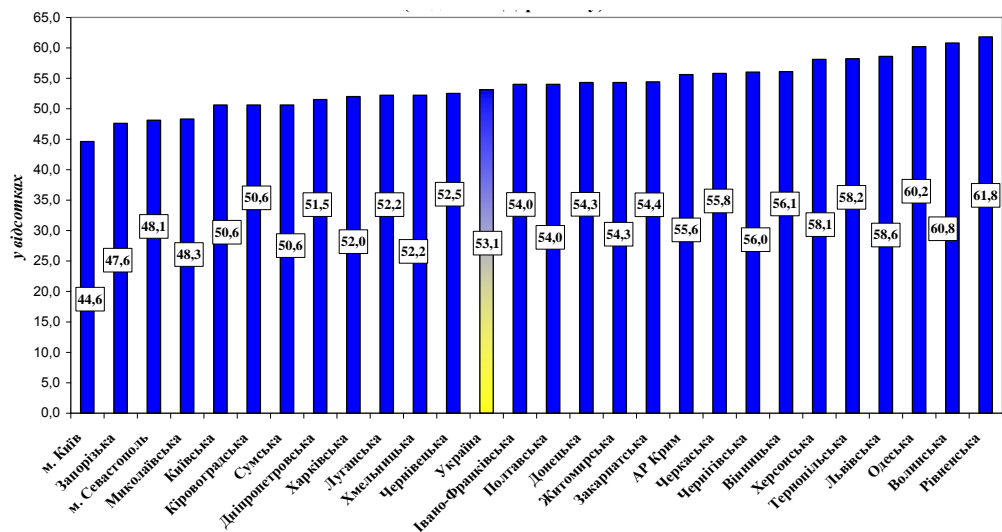

Рис. 1. Питова вага витрат на харчування у структурі сукупних витрат домогосподарств у 2011 р.

Джерело: Розраховано за даними Державного комітету статистики України

Коефіцієнт диференціації вартості харчування за соціальними групами становив 1,6 проти 1,3 у 2010 році. У 2011 році 20 відсотків домогосподарств з найбільшими доходами в середньому витрачали на харчування 2309,20 гривні на місяць, а 20 відсотків домогосподарств з найменшими доходами – 1440,02 гривні. Тобто, впродовж досліджуваного періоду відбулося посилення (і без того вагомої) диференціації соціальних груп.

Порівняно з попереднім роком у 2011 році відбулося збільшення ємності внутрішнього ринку за п'ятьма групами продовольства: "овочі та баштанні", "плоди, ягоди та виноград", "картопля", "яйця" та "цукор". Зниження середньодушового споживання призвело до скорочення ємності внутрішнього ринку за такими групами продовольства: "хліб і хлібопродукти", "м'ясо і м'ясопродукти", "молоко і молокопродукти", "риба і рибопродукти", "олія рослинна". Разом з тим, задоволення потреб населення у продовольстві

здійснювалося, в основному, за рахунок продукції вітчизняного виробництва. Найбільш уразливими позиціями, з точки зору імпортозалежності залишаються рибопродукти, плоди, ягоди та виноград, а також олія (значний відсоток імпорту по групі "олія рослинна всіх видів" обумовлений ввезенням тропічних олій, які не виробляються в Україні, але широко використовуються при виробництві товарів вітчизняними підприємствами).

Таким чином, запропонований офіційною методикою набір основних індикаторів продовольчої безпеки дозволяє кількісно охарактеризувати стан продовольчої безпеки країни. Втім, некоректно стверджувати, що розрахунок даних індикаторів дасть змогу здійснити повну та реальну оцінку стану продовольчої безпеки. Адже продовольча безпека залишається одним з найбільш складних характеристик соціально-економічного розвитку країни та кон'юнктури його продовольчого ринку. Представлений у офіційній методиці набір індикаторів не розкриває можливі загрози продовольчій безпеці через низький рівень рентабельності виробництва вітчизняної сільськогосподарської продукції, через порушення принципів сталого землеробства та відповідну катастрофічну деградацію земельних ресурсів, через невідповідність прожиткового мінімуму та гарантованих державою мінімальних соціальних виплат (пенсії, стипендії, виплат, пов'язаних із втратою працездатності, безробіттям тощо).

Суттєвим недоліком офіційної методики є обмежене використання індикаторів, що характеризують продовольчу безпеку на регіональному рівні. Враховуючи значну регіональну диференціацію обсягів виробництва та споживання сільськогосподарської продукції, а також рівня життя місцевого населення, цілком вірогідною є ситуація виникнення загроз продовольчій безпеці на рівні окремих регіонів країни, при збереженні задовільного рівня індикаторів продовольчої безпеки, розрахованих на національному рівні.

Висновки та перспективи подальших розвідок. Базуючись на результатах проведеного дослідження можна зробити наступні висновки. Світова наукова думка залишає дискусійним питання визначення індикаторів та критеріїв продовольчої безпеки. Головним нормативно-правовим актом, що регламентує офіційне визначення стану продовольчої безпеки України залишається затверджена Постановою Кабінету Міністрів України від 5 грудня 2007 р. №1379 Методика визначення основних індикаторів продовольчої безпеки.

Значення відповідних індикаторів, розраховані за даними 2011 р., у цілому позитивно характеризують стан продовольчої безпеки України: зросла середньодобова калорійність раціону населення країни; поліпшився рівень доступності продуктів харчування для населення країни; забезпечено формування державного інтервенційного фонду продовольчого зерна на рівні 1,55 млн. тонн; задоволення потреб населення у продовольстві здійснювалося, в основному, за рахунок сільськогосподарської продукції вітчизняного виробництва. Разом з тим, найбільш негативною тенденцією 2011 року є зменшення в раціоні українців тих видів продовольства, споживання яких найбільше відстає від раціональних норм (м'ясні, молочні та рибні продукти).

Офіційна методика визначення основних індикаторів продовольчої безпеки може бути удосконалена шляхом включення показників, що характеризуватимуть прибутковість та інвестиційну привабливість вітчизняного сільськогосподарського виробництва, рівень усталеності поширеної системи землеробства, а також відповідність прожиткового мінімуму та гарантованих державою мінімальних соціальних виплат. Крім того, значна диференціація значень індикаторів говорить про актуальність оцінювання продовольчої безпеки не лише на загальнодержавному рівні, але й на регіональному рівні. Передусім необхідність

такого оцінювання є актуальною для тих регіонів України, які мають незадовільні значення по окремих індикаторах їхньої продовольчої безпеки. Оскільки одним з таких регіонів є Одеська область, вважаємо за доцільне у рамках подальших досліджень розглянути різні аспекти моніторингу та оцінювання продовольчої безпеки цього регіону.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кочетков О.В. Формування системи показників продовольчої безпеки країни / О.В. Кочетков, Р.В. Марков // Економіка АПК. – 2002. – № 9. – С. 43-49.
2. Манзій І.Б. Про показники продовольчої безпеки країни / І.Б. Манзій // Економіка АПК. – 2009. – № 2. – С. 51-56.
3. Нікішина О.В. Оцінка стану продовольчої безпеки Одеського регіону / О.В. Нікішина // Економіка харчової промисловості. – 2012. – № 1 (13). – С. 9-16.
4. Указ Президента України від 8 червня 2012 року № 389/2012 "Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 8 червня 2012 року "Про нову редакцію Стратегії національної безпеки України" [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <<http://www.zakon.rada.gov.ua>> / Офіційний сайт Інтернет-представництва Верховної Ради України.
5. Rome Declaration on World Food Security [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.feedingminds.org/fileadmin/templates/feedminds/pdf/l3_less3.pdf> / Сайт міжнародної ініціативи "Боротьба з голодом через освіту".
6. Закон України "Про продовольчу безпеку України" від 22 грудня 2011 року № 4227-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <<http://www.zakon.rada.gov.ua>> / Офіційний сайт Інтернет-представництва Верховної Ради України.
7. Пропозиції Президента України до проекту Закону України "Про продовольчу безпеку України" від 28.04.2011 № 8370-1 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <<http://www.zakon.rada.gov.ua>> / Офіційний сайт Інтернет-представництва Верховної Ради України.
8. Наказ Міністерства охорони здоров'я України від 18.11.1999 №272 "Про затвердження Норм фізіологічних потреб населення України в основних харчових речовинах та енергії" [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <<http://www.zakon.rada.gov.ua>> / Офіційний сайт Інтернет-представництва Верховної Ради України.
9. Постанова Кабінету Міністрів України від 5 грудня 2007 р. №1379 "Деякі питання продовольчої безпеки" [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <<http://www.zakon.rada.gov.ua>> / Офіційний сайт Інтернет-представництва Верховної Ради України.
10. Звіт Міністерства економічного розвитку та торгівлі України "Про стан продовольчої безпеки України у 2011 році" [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <<http://www.me.gov.ua>> / Офіційний сайт Міністерства економічного розвитку та торгівлі України.

Рецензент статті
д.е.н., проф. Козаченко Г.В.

Стаття надійшла до редакції
28.05.2012 р.